

SOCIÁLNĚ ZDRAVOTNÍ ASPEKTY V ČINNOSTECH TŘÍDNÍCH UČITELŮ A JEJICH OCEŇOVÁNÍ ŽÁKY

Stanislav STŘELEČ, Jana KRÁTKÁ

Souhrn: Příspěvek přináší výsledky jednoho z dílčích témat, které je součástí výzkumného záměru PdF MU Brno MSM0021622421 Škola a zdraví pro 21. století. Studie obsahuje výsledky dotazníkového šetření, ve kterém byly zjišťovány názory žáků na výchovné činnosti třídních učitelů, které přispívají k upevňování a rozvoji zdravých sociálních vztahů ve školní třídě. V této souvislosti jsme se zaměřili především na žákovské reflexe související s komunikací třídního učitele se žáky, s jednáním třídního učitele s rodiči žáků, se způsoby řešení studijních a některých dalších otázek školního i mimoškolního života žáků. Výzkumná data byla získána od 248 respondentů- žáků ZŠ a SŠ. Výsledky výzkumu budou využity také v pregraduální fázi studia učitelství pro základní a střední školy.

Klíčová slova: zdravé sociální vztahy, školní třída, třídní učitel, výchovné činnosti, názory žáků, základní škola, střední škola

Východiska

Příspěvek souvisí svým tematickým a koncepčním zaměřením s problematikou, o které bylo referováno na konferenci Škola a zdraví v roce 2006. Tehdy bylo naším cílem zjistit, jakou míru vlivu přisuzují třídní učitelé základním výchovným činnostem z hlediska jejich vlivu na žákovu zdraví. Bylo ověřováno, jak pohlízejí sami třídní učitelé na význam a možnosti svého působení v tomto směru. Nyní jsou předmětem našeho výzkumného zájmu názory žáků základních a středních škol na výchovné působení třídních učitelů při utváření zdravých sociálních vztahů ve školním prostředí. Z důvodu blízké příbuznosti a návaznosti obou témat obsahují oba příspěvky některé identické poznatky a údaje.

Třídní učitel je koordinačním a integračním činitelem s řadou závažných výchovných úkolů ve vztahu k žákům své třídy, k jejich rodičům, k ostatním učitelům školy, k jejímu vedení a za určitých okolností také k širší veřejnosti. V této souvislosti se stává třídní učitel výchovným subjektem, který disponuje značnými možnostmi pro ovlivňování zdravého duševního, tělesného a sociálního vývoje jednotlivých žáků a školní

třídy. Předmětem našeho zájmu je v tomto případě sociální zdraví žáků a některé podmínky pro jeho utváření prostřednictvím třídních učitelů.

Sociální zdraví je jednou z významných součástí zdraví žáka a škola je důležitou institucí zasahující do procesu jeho rozvoje. Pojem sociální zdraví je v odborné literatuře interpretován v různých rovinách a souvislostech. Determinujícím a univerzálním znakem je pro charakteristiku sociálního zdraví pojem *vztah*. Pro naši potřebu rozlišujeme tři roviny (dimenze) sociálního zdraví – intrapersonální, interpersonální a společenskou. V rovině intrapersonální je sociální zdraví vnímáno jako vnitřní proměna osobnosti vyjadřující vztah člověka k sobě samému, zahrnující i jeho sebezpřijetí, sebekontrolu, autonomní akceptaci sociálních rolí, potřeb, hodnot a podobně. V rovině interpersonální je sociální zdraví chápáno jako výraz určité úrovně ve vztahu k druhým lidem. V případě žáka zahrnuje například schopnost spolupráce se spolužáky, respektování názorů druhých, kooperaci při řešení společných úkolů, dovednosti komunikace s porozuměním, disponovanost ke kamarádství, přátelství a partnerství. Třetí rovinou vztahů je rovina společenská, v širším (občanském) slova smyslu, zahrnující například reflexi důsledků chování a jednání člověka pro život sociálních skupin a celé společnosti. Tato zjednodušená kategorizace vztahů nám posloužila při naší orientační rozvaze o šíři problematiky, která se skrývá pod pojmem sociální zdraví.

Působení třídního učitele zahrnuje v souvislosti s rozvíjením sociálního zdraví žáků určitý okruh konstantních činností, ke kterým patří:

- Průběžné diagnostikování, analýza a interpretace osobnostních možností dítěte, diagnostika při výchovných a vzdělávacích potížích.
- Poznávání životních podmínek dítěte, jeho rodinného prostředí, sociální struktury třídy.
- Řešení různých výchovných situací včetně situací zahrnujících problematiku sociálně patologických jevů.
- Inicivace pozitivních vztahů mezi spolužáky bez ohledu na odlišnosti (kulturní, náboženské, sociální a zdravotní). Podíl třídního učitele na utváření klimatu školní třídy.
- Koordinace hlavních činností výchovných činitelů – další učitelé, zájmové skupiny, rodina. Třídní učitel reprezentuje učitelský sbor před žáky a na veřejnosti svoji školní třídu.
- Spolupráce s rodinou a utváření kooperativních postojů k rodičům žáků. Třídní učitel má přehled o zájmových aktivitách žáků a iniciuje jejich rozvíjení.

Jsme si vědomi toho, že jedním z nejdůležitějších prostředků ovlivňujících sociální zdraví žáků je osobní příklad učitele. Třídní učitel je spolu s rodiči pro svoje žáky nejbližším představitelem světa dospělých. Pod tímto zorným úhlem může být svými žáky vnímán také jako vzor a příklad, a to v pozitivním i negativním smyslu. Tato základní východiska byla vzata v úvahu při zvažování strategie naší výzkumné sondy.

Cílem našeho výzkumného šetření bylo zjistit, jaké jsou názory žáků na ty vlastnosti (schopnosti, dovednosti,...) třídního učitele, které mohou mít vliv na utváření zdravých sociálních vztahů mezi žáky ve školním prostředí. V rámci autorského (nestandardizovaného) dotazníku byla respondentům předložena otázka – Co nejvíce oceňujete na svém třídním učiteli?

K otázce byly nabídnuty tyto varianty odpovědí:

- a) vhodné, přátelské a věcné jednání,
- b) individuální řešení vašich studijních problémů,
- c) zájem o ostatní vaše problémy, aktivní podílení se na jejich řešení,
- d) obětavost v mimoškolních činnostech (např. exkurze, kroužky),
- e) zájem o vaše rodinné zázemí, jednání s rodiči,
- f) způsob života třídního učitele,
- g) snaha o vytváření dobré pohody ve vaší třídě.

Pro každou odpověď (a-g) byl použit systém škálování v rozpětí pětibodové číselné škály, od hodnoty 1 (nejmenší ocenění) po hodnotu 5 (nejvyšší ocenění). V této souvislosti nás také zajímala korelace mezi variantami odpovědí a typem školy, kterou respondenti navštěvují, pohlavím respondentů a délkou praxe třídního učitele v příslušné školní třídě.

Výzkumný soubor, zpracování a analýza dat

Výzkumný soubor tvořilo celkem 248 (100 %) respondentů. Výzkumné sondy se zúčastnilo 169 žákyň/studentek (69 %), 79 žáků/studentů (31 %). 141 (57 %) respondentů navštěvovalo základní školu a 107 (43 %) respondentů střední školu, střední odborné učiliště. Největší počet respondentů – 51 % měl svého současného třídního učitele teprve 1 rok, 33 % žáků mělo svého současného třídního učitele 2 – 3 roky a 16 % žáků mělo svého třídního učitele téměř 4 roky.

Jako výběrový soubor, který bude adekvátně reprezentovat soubor základní, jsme určili žáky dvou základních škol (žáci se lišili pohlavím, počtem let, po které mají svého současného třídního učitele) a žáky SOU, které tak představovalo současně situaci střední školy i učiliště. Tento výběrový soubor umožňuje obezřetné zobecnění na základní soubor, tedy na žáky, kteří mají zkušenost se spoluprací s třídním učitelem v podmínkách českého školství. Uvedené typy škol, které jsme pro naši potřebu (při analýze) sloučili pouze do dvou typů (označované základní škola, střední škola), tak zároveň definují a identifikují jednotlivé podskupiny našeho výběrového souboru.

Data byla přepsána do databáze, kódována a poté analyzována v programu SPSS. Grafy byly samostatně mimo hlavní databázi vytvářeny v programu Excel. Kontrola transkriptu, kódování a zpracování dat probíhalo prostřednictvím výpočtů základních deskriptivních statistik (minima, maxima, chybějící data, tvorba kategorií). Provedeny byly základní deskriptivní statistiky (např. tabulky četností,

výpočty průměru, mediánu, modu, rozptylu, odchylek, normalita rozložení atd.). Některé statisticky významné rozdíly byly testovány pomocí analýzy rozptylu, porovnávající více průměrů (neparametrický test Kruskal-Wallis).

Pro možnost zpracování bylo nutné věcné hypotézy operacionalizovat do podoby statistických hypotéz. Dále jsme na základě příslušného testu významnosti rozhodovali, že určitý výsledek výzkumu je statisticky významný, tedy že je velmi nepravděpodobné, že by jej způsobila pouhá náhoda. V našem případě, kdy jsme provedli výběr respondentů na základě dostupnosti, je důvodem pro ověřování statistické významnosti zjištění rozptylu mezi skupinami a variability uvnitř skupin.

Hypotézy:

H1 Žáci základních škol oceňují na třídním učiteli jiné vlastnosti než žáci středních škol (SŠ, SOU).

H2 Žáci lišící se pohlavím (chlapci, dívky) oceňují na třídním učiteli různé vlastnosti.

H3 Žáci lišící se počtem let, po které mají svého třídního učitele, oceňují na třídním učiteli různé vlastnosti.

Výsledky a diskuse

Jak žáci oceňují vhodné, přátelské a věcné jednání třídního učitele

Z odpovědí žáků vyplývá, že 14 % z nich oceňuje vhodné, přátelské a věcné jednání svého třídního učitele minimálně (hodnota 1); stejné množství žáků (14 %) označilo uvedené aktivity druhou nejnížší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje vhodné, přátelské a věcné jednání svého třídního učitele 29 % žáků; 18 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 26 % žáků toto jednání u svého třídního učitele oceňuje nejvýše – bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 3,28.

Jak žáci oceňují snahu třídního učitele o individuální řešení jejich studijních problémů

Z odpovědí žáků vyplývá, že 13 % z nich oceňuje snahu třídního učitele o individuální řešení jejich studijních problémů minimálně (hodnota 1); 18 % žáků označilo uvedené aktivity druhou nejnížší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje snahu třídního učitele o individuální řešení studijních problémů 30 % žáků; 24 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 15 % žáků tuto snahu u svého třídního učitele oceňuje nejvýše – bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 3,10.

Jak žáci oceňují zájem třídního učitele o ostatní jejich problémy, aktivní podílení se na jejich řešení

Z odpovědí žáků vyplývá, že 23 % z nich oceňuje zájem třídního učitele o ostatní jejich problémy, aktivní podílení se na jejich řešení minimálně (hodnota 1); 21 % žáků označilo uvedené aktivity druhou nejnižší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje zájem třídního učitele o ostatní jejich problémy 29 % žáků; 17 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 10 % žáků tuto snahu u svého třídního učitele oceňuje nejvýše – bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 2,69.

Jak žáci oceňují obětavost třídního učitele v mimoškolních činnostech (např. exkurze, kroužky)

Z odpovědí respondentů vyplývá, že 23 % dotazovaných žáků oceňuje obětavost třídního učitele v mimoškolních činnostech minimálně (hodnota 1); 18 % žáků označilo uvedené aktivity druhou nejnižší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje obětavost třídního učitele v mimoškolních činnostech 22 % žáků; 16 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 22 % žáků tuto snahu u svého třídního učitele oceňuje nejvýše – bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 2,96.

Jak žáci oceňují zájem třídního učitele o jejich rodinné zázemí, jednání s rodiči

Z odpovědí respondentů vyplývá, že 32 % dotazovaných žáků oceňuje zájem třídního učitele o jejich rodinné zázemí, jednání s rodiči minimálně (hodnota 1); 28 % žáků označilo uvedené aktivity druhou nejnižší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje zájem třídního učitele o jejich rodinné zázemí, jednání s rodiči 19 % žáků; 14 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 8 % žáků tuto snahu u svého třídního učitele oceňuje nejvýše – bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 2,38.

Jak žáci oceňují způsob života třídního učitele (třídní učitel jako vzor)

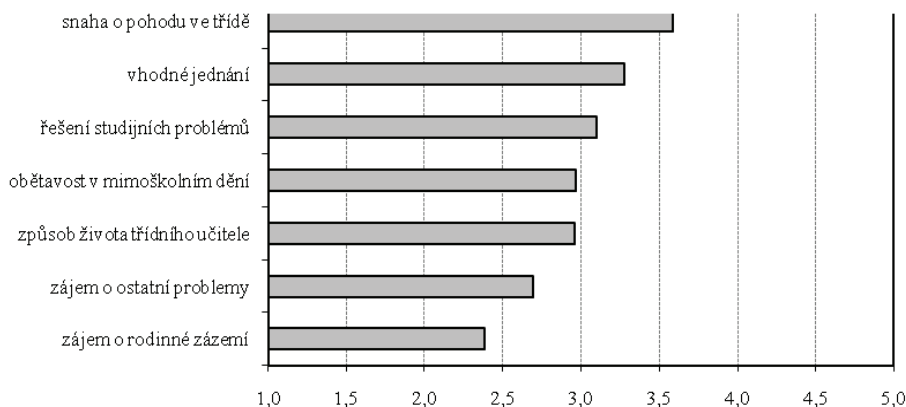
Z odpovědí respondentů vyplývá, že 25 % dotazovaných žáků oceňuje třídního učitele jako vzor, tedy způsob života třídního učitele minimálně (hodnota 1); 13 % žáků označilo uvedené kvality druhou nejnižší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje způsob života třídního učitele 15 % žáků; 15 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 22 % žáků tuto stránku u svého třídního učitele oceňuje nejvýše- bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 2,96.

Jak žáci oceňují snahu třídního učitele o vytváření dobré pohody ve třídě

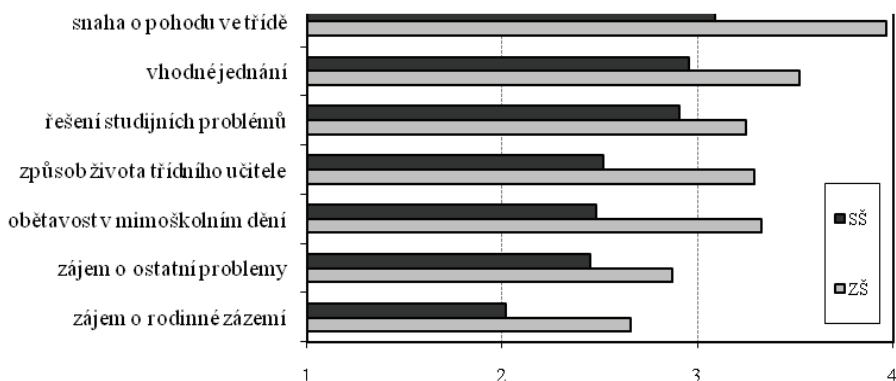
Z odpovědí respondentů vyplývá, že 10 % dotazovaných žáků oceňuje snahu třídního učitele o vytváření dobré pohody ve třídě minimálně (hodnota 1); 12 % žáků označilo uvedené aktivity druhou nejnižší hodnotou (2). Střední hodnotou oceňuje uvedené aktivity

25 % žáků; 16 % žáků zvolilo hodnotu 4 a 37 % žáků tuto snahu u svého třídního učitele oceňuje nejvýše- bodovým hodnocením 5. Průměrná hodnota na škále je 3,59.

Graf vyjadřuje průměrné hodnoty jak žáci oceňují vlastnosti (schopnosti, dovednosti,...) třídního učitele směřující k ovlivňování sociálního zdraví žáků:

Vztah mezi oblastmi, které žáci oceňují na svém třídním učiteli a typem školy, kterou žák navštěvuje

H1 Žáci z různých typů škol oceňují na třídním učiteli různé vlastnosti.

Formulována byla nulová a alternativní hypotéza o rozdílech v oceňování vlastností třídního učitele a typem školy:

H_0 = Mezi četností odpovědí žáků na dané otázky a typem školy, na niž docházejí není závislost.

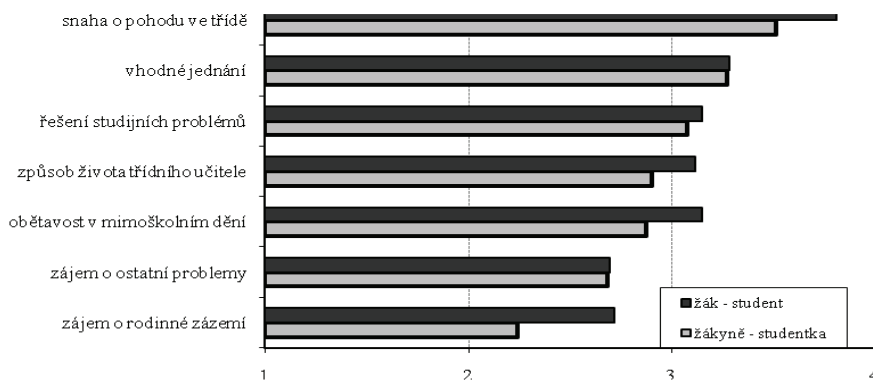
H_A = Mezi četností odpovědí žáků na dané otázky a typem školy, na niž docházejí je závislost.

K zamítnutí nulové hypotézy o neexistenci rozdílů mezi odpověďmi na danou otázku v závislosti na typu školy, do které žák dochází, vedly následující výsledky neparametrického testu, porovnávající dva průměry (Test Mann-Whitney U), které ukázaly, že existují statisticky významné rozdíly mezi odpověďmi respondentů z jednotlivých typů škol na všechny vlastnosti třídního učitele, směřující k ovlivňování zdraví žáků.

Existuje statisticky signifikantní závislost mezi typem školy a oceňovanými oblastmi (značeny tučně), kterých si žáci váží u svého třídního učitele:

test signifikance rozdílů podle typu školy		
	TEST MANN-WHITNEY U	
oceňujete: vhodné jednání	sig. H_0	0,001
oceňujete: řešení studijních problémů	sig. H_0	0,034
oceňujete: zájem o ostatní problémy	sig. H_0	0,012
oceňujete: mimoškolní	sig. H_0	0,000
oceňujete: zájem o rodinné problémy	sig. H_0	0,000
oceňujete: způsob života	sig. H_0	0,000
oceňujete: pohoda ve třídě	sig. H_0	0,000

Vztah mezi oblastmi, které žáci oceňují na svém třídním učiteli a pohlavím žáků

H2 Žáci lišící se pohlavím oceňují na třídním učiteli různé vlastnosti.

Formulována byla nulová a alternativní hypotéza o rozdílech v oceňování vlastností třídního učitele a pohlavím žáků:

H_0 = Mezi četností odpovědí žáků na dané otázky a pohlavím žáků není závislost.

H_A = Mezi četností odpovědí žáků na dané otázky a pohlavím žáků je závislost.

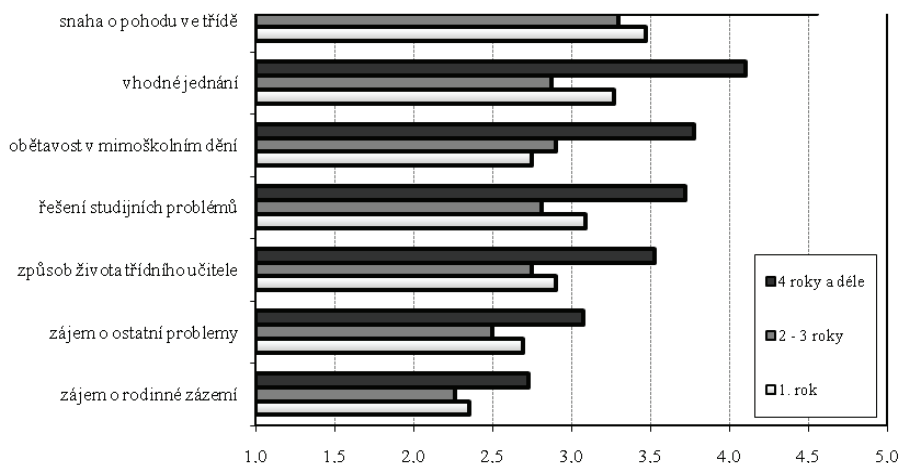
K částečnému zamítnutí nulové hypotézy o neexistenci rozdílů mezi odpověďmi na danou otázku v závislosti na pohlaví žáků, vedly následující výsledky neparametrického testu, porovnávající dva průměry (Test Mann-Whitney U),

kteřé ukázaly, že existuje statisticky významný rozdíl pouze mezi odpověďí žáků lišících se pohlavím na vlastnost třídního učitele „zájem o rodinné zázemí, jednání s rodiči“.

Existuje statisticky signifikantní závislost mezi pohlavím žáků a frekvencí výskytu edukační otázky (značena tučně), které žáci oceňují na svém třídním učiteli:

test signifikance rozdílů podle pohlaví		
	TEST MANN-WHITNEY U	
oceňujete: vhodné jednání	sig. H_0	0,997
oceňujete: řešení studijních problémů	sig. H_0	0,689
oceňujete: zájem o ostatní problémy	sig. H_0	0,984
oceňujete: obětavost v mimoškolním	sig. H_0	0,181
oceňujete: zájem o rodinné problémy	sig. H_0	0,025
oceňujete: způsob života třídního učitele	sig. H_0	0,309

Vztah mezi oblastmi, které žáci oceňují na svém třídním učiteli a dobou, po kterou mají svého současného třídního učitele

H3 Žáci lišící se počtem let, po které mají svého třídního učitele oceňují na třídním učiteli různé vlastnosti.

Formulována byla nulová a alternativní hypotéza o rozdílech v oceňování vlastností třídního učitele a počtem let, po které žáci mají svého třídního učitele:

H_0 = Mezi četností odpovědí žáků na dané otázky a počtem let, po které mají svého třídního učitele není závislost.

H_A = Mezi četností odpovědí žáků na dané otázky a počtem let, po které mají svého třídního učitele je závislost.

K částečnému zamítnutí nulové hypotézy o neexistenci rozdílů mezi odpověďmi na danou otázku v závislosti na počtu let, po které žáci mají svého třídního učitele, vedly následující výsledky neparametrické varianty analýzy rozptylu, porovnávající více průměrů (Test Kruskal-Wallis), které ukázaly, že existují statisticky významné rozdíly mezi odpověďmi respondentů lišících se počtem let, po které mají svého současného třídního učitele a to v oblastech: vhodné, přátelské a věcné jednání, individuální řešení vašich studijních problémů, zájem o ostatní vaše problémy, aktivní podílení se na jejich řešení, obětavost v mimoškolních činnostech (např. exkurze, kroužky), způsob života třídního učitele, snaha o vytváření dobré pohody ve školní třídě.

Existuje statisticky významná závislost mezi počtem let, po které mají svého třídního učitele a frekvencí výskytu edukačních otázek (značeny tučně), které žáci řeší s třídním učitelem:

test signifikance rozdílů podle let s TU		
	TEST KRUSKAL WALLIS	
oceňujete: vhodné jednání	sig. H_0	0,000
oceňujete: řešení studijních problémů	sig. H_0	0,001
oceňujete: zájem o ostatní problémy	sig. H_0	0,039
oceňujete: obětavost v mimoškolním	sig. H_0	0,000
oceňujete: zájem o rodinné problémy	sig. H_0	0,120
oceňujete: způsob života třídního učitele	sig. H_0	0,021
oceňujete: snaha o pohodu ve třídě	sig. H_0	0,000

Závěr

Z výsledků výzkumné sondy vyplývá, že respondenti (žáci základní a střední školy) oceňují mezi vlastnostmi, schopnostmi a dovednostmi svých třídních učitelů nejvíce jejich snahu o vytváření dobré pohody ve třídě (průměrná hodnota 3,59 na pětibodové škále). Dále v tomto pořadí následuje vhodné, přátelské a věcné jednání (3,28), individuální řešení studijních problémů žáků (3,10), obětavost učitele v mimoškolních činnostech a způsob života třídního učitele (obojí 2,96), zájem o ostatní problémy žáků (2,69) a zájem o rodinné zázemí žáka včetně komunikace s rodiči žáka (2,38). Uvedené pořadí v podstatě odpovídá našim předpokladům a vypovídá o některých tendencích v životě žáků základních a středních škol, projevujících se mimo jiné ve vztahu žáků k profesi učitele, ve vztazích mezi učiteli a rodiči žáků apod. Naše zjištění do značné míry korespondují s výsledky paralelní výzkumné sondy publikované pod názvem „Názory třídních učitelů na způsoby ovlivňování zdraví svých žáků“ (viz. Střelec, S., Krátká, J. In Řehulka, E. (ed.) *Škola a zdraví pro 21. století II*. Brno: Paido, 2007).

Z odpovědí respondentů ve vztahu k typu školy, kterou navštěvují, vyplývají statisticky významné rozdíly. Z výsledků neparametrické analýzy rozptylu (Kruskal Wallisův test) například vyplývá, že žáci ZŠ významně více oceňují veškeré nabídnuté vlastnosti třídního učitele než žáci SŠ. Částečně byla také přijata hypotéza, před-

pokládající, že žáci lišící se pohlavím (chlapci, dívky) oceňují na třídním učiteli různé vlastnosti. Z nám zatím neznámého důvodu chlapci oceňují veškeré vlastnosti třídního učitele více než žákyně, signifikantně častěji pak u zájmu o rodinné zázemí a komunikaci s rodiči. Přijata byla také hypotéza, že žáci, kteří mají déle svého třídního učitele, také mnohem více oceňují všechny jeho vlastnosti.

Parciální výzkumné nálezy nás neopravňují k zobecňujícím závěrům. Naším cílem byl spíše vstupní a orientující pohled na příslušnou problematiku. Detailnější výzkumná šetření zaměřená na otázky podpory zdravá žáků prostřednictvím činností třídního učitele bude předmětem našeho dalšího zkoumání.

SOCIO-HEALTH ASPECTS IN CLASS TEACHERS' ACTIVITIES AND THEIR APPRECIATION BY PUPILS

Abstract: This paper sums up results of one of the partial subjects that belong to Research Intent of Faculty of Education MU Brno MSM0021622421 School and Health for 21st century. The study presents the results of a questionnaire-based research which was carried out to obtain pupils' opinions of class teachers' activities for enhancing and solidifying healthy social relationships in a class. To fulfil this goal we focused on pupils' reception correlating with teacher-pupils communication forms and contacts of a class-teacher with parents, furthermore with options of solving pupils' problems thorough the whole period of study and also with other problems of school and out-of-the school pupils' activities. The data were acquired from 248 respondents - primary school pupils and students of secondary schools. The research results will be also used in pre-graduate programs of the teaching profession studies of primary/secondary school teachers.

Key words: healthy social relationships, a class, the class teacher, educational activities, pupils' opinions, primary school, secondary school